

OĞUZ/TÜRKMEN TOPLUMUNUN “TARİHİ”

OĞUZ/TÜRKMEN TOPLUMUNUN “TARİHİ”

Ahmet Ateş

Giriş

Tarihin sadece kurulan, genişleyen, daralan ve yıkılan bir devletin en başta yöneticelerinin, yönetici ailelerinin oluşturduğu soyların –hanedan- tarihi olarak kabul görmesi, devletsiz bir toplumun örgütlenme tarzını, yaşama tarzını, kendisini egemenlik altına alan devletin baskıları karşısında ve altında varoluşunu ta başından tarihdışı kılar. Burada mantıksal bir tutarlılık elbette var; ama bu tutarlılık ad hoc bir tasıma, kıyaslanarak var kılınan bir kurguya dayanıyor: tarihin bir devletin tarihi olması. Elbette ad hoc belirlemelere hoşgörü gösterilebilir; yeter ki bizi “Platon ve Popper’in üçüncü dünyasında” –önermelerin, doğrunun, ölçütlerin dünyası, (Lakatos 1970)- harekete geçirsin.

Oğuzların tarihdışılığı veya “tarihsizliği” ise yukarıdaki ad hoc varsayımın bir sonucudur. Haklarında ortaya konulan önermeler, doğrular, ölçüt –kriterler ise tarih yöntemi izlencelerinin bir devletin tarihi olarak doğrulanmasını ve diğer bir açıdan da pekiştirilmesini amaçlamaktadır: Oğuz toplumu varsa veya var idiyse, devleti/devletleri de var olmalı. Böylece tarihin silik bir döneminde Oğuz Yabgu devleti icat edilir. Ortaçağ Arap yazmalarında bu devletin adı bile belirsizdir: Beygu mu yoksa? (Sümer 1980: 52-59.)

Oğuzların “tarihçilere” çıkardığı zorluk/lar ise, “ tarihsiz denen kimi kültür düzenlerinin çatışması, bunların (...) sürüp giden (dünyayı tarihselleştiren) bir yaklaşıma ayak diremeleridir. Bu durum “[Kaptan] Cook’un Hawaiiiler için bir olgu olmadan önce, bir gelenek olduğunu...” belirten Sahlins’in cümlelerinde saklıymış gibi durmaktadır.

Bu denemede Popper’in üçüncü dünyasında kımıldayabilmek için “kabul edilmez yardımcı varsayımlara ad hoc varsayımlara, dilsel aygıtlara, uzlaşmacı aldatmacalara –Lakatos 1970-” başvuracağım. Belki de bu yaklaşım ilerletici bir sorun değişikliği olacak. Bunu bana esinleyen yaklaşım “... rakip siyasi kurumlar arasında yapılan seçim gibi, rakip paradigmalarda arasındaki de aslında birbirine tamamen zıt toplumsal yaşam tarzları arasında yapılacak bir tercihtir. Böyle olduğu için de, söz konusu tercih yalnızca olağan bilime özgü değer yargıları tarafından belirlenemez.” (T.S.Kuhn 1962.) diyen Kuhn’un düşüncesidir.

1.1. “Tarihsiz” Tarih

Oğuzların on birinci yüzyıldan önceki tarihi Arap, Fars, Çin, Bizans, Ermeni, Moğol, Türk ve modern Türk, Batılı kaynaklarda bir sisle kaplıdır.

Oğuzların 10. yüzyılın ilk çeyreğine kadar yaşamları ve yaşadıkları yerler hakkındaki bilgileri birbiriyle çelişmeden biraya getirilememiştir. Onları Göktürk devletine bağlayan her görüşün halledemediği dizinelerce sorun vardır. Tokuz Oğuzların Göktürklerle birlikte Çin’e gitmeleri – Kafesoğlu-, onların Uygur oldukları ya da Uygurlarla Tokuz Oğuzların aynı bodun/etni oldukları –Arap kaynakları, Kaşgarlı,Thomsen, Marquart-, onların Göktürk devletinin yıkılması sonrasında, Göktürk devletine son veren Uygur, Basmlı, Karluk Türklerinin baskıları sonucu Ceyhun boylarına göç ettikleri – Necef/Berdiyev-, Oğuzların On Ok Türk boylarının bakiyeleriyle –artakalanlarıyla- yeni etnilerin birleşmesinden oluştuğu – Togan, Sümer, Divitçioğlu- ...

Buradaki bütün varsayımlar 6-8. yüzyıllarla ilgilidir. Oğuzların coğrafya, tarih, dil, din, toplum örgütlenmesi, üretim... sorunlarından hiçbirini çözememektedir. Aksine, içinden çıkılmaz bir hale sokmaktadır. Bir tarih araştırması dizgesi kurmakta çok usta olan Sümer bile, şöylesi savlar ileri sürebilmektedir: “...Zira nice Türk topluluklarının, sürekli bir şekilde göçebe hayat geçirmelerine rağmen, siyasi ve kavmi varlıklarını koruyamadıklarını biliyoruz. Bizzat Gök Türkler yerleşik veya tam yerleşik hayata geçemedikleri halde Bilge Kağan’ın 734 yılındaki ölümünden on yıl sonra siyasi varlıklarını ve az sonra da kavmi varlıklarını kaybettiler. Öyle ki bu büyük kavim doğrudan doğruya halef bırakmadan yok olup gitti. Buna karşılık şehir hayatına geçen (...) Uygurlar siyasi varlıklarını XIII. yüzyılın sonlarına kadar sürdürdükleri gibi (...) mühim roller oynadılar.” (Sümer 1984:9.) Sümer, 1132’den 1197’ye kadar süren bir dönemde Oğuz ile Büyük Selçuklu İmparatorluğu sultanı Sancar ve sülalesinin çekişmelerini 10 sayfa anlattıktan sonra (Sümer 1999:137-147), Oğuzların Selçuklu devletini yıkmalarını anlatmasına rağmen görmüyor. Kentler alınıyor, yağmalanıyor; Selçuklu atanmış yöneticileri yerlerinde bırakılıyor. Sultan ve ölümünden sonra oğlu, yeğeni sultan olarak tanınıyor, ama ısrarla onlar dağıttıkları devletin kabı içine girip Oğuz devletini ilan etmiyor.

Oysa Horasan’da Oğuzların toplumsal gücünün ondalığı olamayan ve Oğuzların defalarca yendikleri Gorlar gibi, Harizmliler gibi devletli güçler yenilgilerine rağmen devletli olmaya devam ediyor. Sümer’in şu savı ise, daha önce bahsedilen çalışmasında olduğu gibi olgular yığını içinde sadece bir olgu; “ Ancak başlarında Selçuklu ailesi gibi dirayetli bir aile olmadığı veya içlerinden devlet adamı vasıflarına sahip bir kimse çıkmadığı için zaferlerinden gerektiği gibi faydalanamamışlar ve bir devlet kuramamışlardır.” (Sümer 1999:146.)

Burada “bir bilgide kişisel inanışların toplamı açıklanabilen, öğretilen, kanıtlanabilen bilgilerin toplamını aşarsa bir psikanaliz kaçınılmaz olur...”(Bachelard 1949:72.) savının geçerliliği işlemektedir: Onlarca olgu, devletler çağında devletlerin yanında belki de onların kıyılarında, uçlarında devletsiz bir örgütlenmenin varoluşunun, bu varoluşun o toplumların bir seçimi, bilinçli bir seçimi olduğu; devlet varsa bir varoluştan bahsedilebilir, yoksa bir şey yoktur kişisel inancının gölgesinde kalmaktadır.

Bütün “tarihlerde” çözümlenmeye, açıklanmaya çalışılan, “siyasi ve kavmi varlıkların” ilelebet sürdürülmesi sorunudur. Sorun açıklanırken de siyasi varlıkları hemen hemen aynı uzunlukta olan iki devlet –Göktürkler: 551-742 ile Uygurlar: 742-840/940?1028?1226?-, sanki kurulan sorunsal açısından farklıymış gibi kabul görmekte. Ayrıca aynı çalışmada “... Moğollar arasında baş gösteren sonu gelmez mücadeleler, Uygur devletini ortadan

yer, ö(ğü)z=ırmak, gün, ay, yıldızlar, burçlar... onları kendileri gibi bildiler –keklik, sülün, suna, durna, telli(turna), şahan, doğan, derya, boğa, goç, yıldız, dağ, deniz, ay, gün, yemlik(=yenilebilir bir ot), gül, gonca, selvi, alç, nar, ülker, kutulmuş, satılmış, kutlu, döndü, döne, yeter, songül, poyraz, yel, başak, odman, duman, gündoğdu... Oğuzca insan isimleriydi-. Kendilerini onlar bildiler. Onları kendileri bildiler. İnsanın ırmak gibi akacağına, gün gibi parlayacağına, gece gibi karanlık olabileceğine inandılar. Bir dağa sürülerini ertesi gün götürmediler. Bir su kaynağına yekinmeden –niyaz- suyunu içmediler. Bir ağaçtan birden çok meyve koparmadılar. “Bircik, bir kezcik olan olmamış sayılırdı.”

Karınlarını utanarak, sıkılarak doyurdular; çünkü zorunlu bir yok edişe öznellik utanç vericiydi. Oğuz insanı günümüzde de yemek yerken utanır. Yemek ancak bir topluluk töreninde kısmen rahatça yenilebilir anlayışındadırlar. Onun için yalnız yemek yiyen insan biriyle karşılaşınca suçüstü yakalanmışçasına tedirginlik duyar. Onun için kendisinden artakalan yiyecekleri özür dileyerek karşılaştığı insana sunar. Gelenek kentte bile canlıdır. Bir mekanda yemek yerken gelen bir tamdik masaya davet edilir... Oğuzlar bütün göçebe topluluk insanları gibi az yediler; az içtiler. Öyünlerinde ilk lokmalardan önce ve son lokmalarında kalanlardan “gurdun guşun payını” bir yükünme ve minnetle doğaya saçtılar.

Türkmen toplum yaşamında yaşlıların özgün bir yeri vardır. Onlara saygı duyulur. Onlara her koşulda hürmet edilir. Yaşlıların bu saygın yerleri onların topluluk üstünde bir iktidarları olduğu anlamına hiç gelmez. Türkmenler topluluk işlerinde her erişine olduğu gibi yaşlı üyelerine de bir söz hakkı verirler. Onların sözleri değerlidir. Çünkü geleneği, tarihi, yaşanmışlığı kısaca töreyi temsil eder. Söz ile toplumsal bir sorunun uyuşmadığı durumlarda sözün kaynakları olan kocalar saygıyla ikna edilmeye çalışılır. Sonuç olarak toplumun arzusu bir çoğunluğun arzusu olarak gerçekleştirilmeye çalışılır. Türk kültüründe ise “aksakallar”ın konumu bize sunulanın aksine bir iktidardan dışlanma durumudur. Kadınlar ise İslamla birlikte toplumdaki buharlaşmışlardır. Zaten söz için bile sakallı olma durumu kadınları baştan dışlar. Türkmenlerin birçok Ortaçağ kaynağındaki tasvirleri onların sakallarını yünlüklerini gösterir. Bugün Anadolu’da yaşayan Alevi Türkmenlerde sakal uzatma ender bir durumdur. Sakal tıraşı geçmişten kalan bir gelenektir. Kaynak olarak sakallı olmayı Arap toplumlarına dayandırabiliriz. Bu yüzden aksakallar deyimi Türkmenleri aksakallı toplumlardan ayıran bir farklılıktır.

Devletli toplumlarda yönetimde gizlice de olsa etkili olan kadın sultanlar pek az sayıdadır. Devletsiz Oğuzlarda kocaların gündelik hayattaki etkili olma durumları onların bilgelikleri, yaşam ustalıkları, kutsal sayılmaları... sayesinde töreleşmiştir. Bey gençse de aksakallara danışmak ve onların (kadın erkek birlikte) onaylarını almak zorundadır. Soylarda da durum böyledir. Türkmenler yaşlıları ya da aksakalları Türk geleneklerinde olmayan bir şekilde kolladılar. Kocaların –kocakarı ile kocaer- toplumu ve kişileri ilgilendiren her konuda söz söyleme haklarını tanıdılar.

Asya toplumlarına ilişkin tarihsel kayıtlarda dikine örgütlenmiş ve farklılaşmış devletli toplumlarda zannedilenin aksine yaşlıların yönetimdeki etkisi pek yoktur. Devletin yöneticileri olarak daha genç hanedan üyeleri bir şekilde yer almaktadır. Elbet bunun dışında toplulukların yatay bir yönetimi de vardır. Topluluk önderleri yaşlı insanlardan olabilir. Burada Türk toplumlarında ve Türk devlet yönetimi tekniğinde -Göktürkler, Uygurlar, Karahanlılar, İran Selçukluları, Anadolu Selçukluları, Osmanlılar ve cumhuriyet Türkiyesinde- devlet yönetimi sık sık siyasal darbelerle el değiştirerek sürer. Öyleki bir han, sultan, padişah, başbakan yaşlanmaya fırsat bulamadan “indirilir.” Diğer yöneticilerin hayatta kalabilmeleri ise çoğunda “hanedanlığın” insafına kalmıştır.

Ortaçağ Asya toplumlarını çok kabaca iki düzeyde işleyen yapılar olarak sınıflandırabiliriz. Erken ortaçağ devletli toplumlarında yasa ve töre “kurumları” eşzamanlı olarak işler. Devlet yasak ile yasa kurumlarını işletirken, devletdışı toplum kendi içinde töreyi temel alır. Elbet yasa her karşılaşmada töreyi yok sayar. Onu ille de kabul ederse topluluğun kendi içinde önemsiz konularda işleyen “gelenek görenek”leri sayar. Devletsiz topluluklar ise bir devletin tebası olarak ya da bir coğrafyada hiçbir devlete tabi olmadan yaşarken yasayı ve yaşağı aşmanın bir yolunu bulurlar. Oğuzlar 9. Yüzyılın ortalarından 10. Yüzyılın sonlarına kadar Hazarötesinde hiçbir devlete tabi olmadan devletsiz yaşadılar. Oğuz Yabgu devleti devletsiz bir toplum ya da topluluk düşünemeyen zihinlerin bir kurgusu olmalı. Özellikle İbni Fadlan’ın anlattığı birkaç olay Oğuzların töreci olduğunu, gelenek göreneklerin ise töreyi sağlamlaştırarak süregelen kıldığını gösteriyor. Törecilik yasalıktan öncedir ve başka bir toplumsal yapıya ve üretim biçimine işaret eder.

Dede Korkut Oğuznameleri’nde her hikayede topluluğun sevgiyle güllüştüğü kişisel eylemler, davranış ve tutumlar vardır. Deli oğlan, deli karı deyimlerindeki “delilik” yiğitlik, gülnüçlük, sevinç, güzellik, hoşluk işaret eden bir sıfattır. Deli Dumrul modernizmin ürettiği ruh hastası bir bireyin değil, Azrail bile kafa tutan bir yiğitin adıdır. Dumrul yufka yüreklidir. Yas tutan, ağlaşan çığraşan bir topluluktan öldürülen gencin failinin Azrail olduğunu öğrenince onunla savaşa tutuşur. Bu kişisellikler, tekillikler ve gülmenin toplumsallığı da töreye aittir. Gülmenin yasalı toplumlarda yasaklı olduğu birçok durum vardır. İdeolojik değerler açısından gülme yasalı toplumlarda değersizdir, uçukluktur, hafifliktir. “Ağır ol da molla desinler,”de olduğu gibi makbul olan mollalığın yolu ciddiyetten geçer.

Oğuzlar kadın ile erkeği ayırıp toplumu ta başından parçalamaya, bölmeye itibar etmediler. Aksine toplumun bu ayrımı uğramaması için töre yarattılar.Törenin sıkı takipçisi oldular. Hayatın her alanında Yasa ve yasak anlayışlarına imrenmediler. Çünkü yasa onların kendileri olarak yaşama arzularını öldürmeye çalışacaktı. Topluluk dışından devlet tarafından kendilerine dayatılan “günah ve yasaklara” aldırılmadan toplu ibadet, toplu eğlenme, toplu yas onlar için bir varoluştur. Töreci bir yaklaşımla kişiyi kolladılar; topluma doğrudan ve somut bir zarar vermeyen konularda yapılan kişilerin edimlerini hoş gördüler; güllüştüler.

Hatta zararsız, alışılmadık davranışları yapanları “deli oğlan, deli kız, deli avrat, deli herif...” diye sevdiler, onlara gülmüşediler. “Delilik” topluma hoşluk katan, renklendiren, insanları eğlendiren bir sevecenlikti onlarca.

Oğuzların kişilere, onların ait oldukları topluluğa uyguladıkları en anlamlı ve ağır yaptırım, toplumu ve kişiyi zarara uğratan eylemleri (bir kadının ırzına geçme, bir çocuğa cinsel saldırı/sarkıntılık, oğlancılık, birinin çadırını yakma, hayvanlarını öldürme...) “Düşkünlük” sayıp, düşkünle her tür

ilişkiyi kesmekti. Düşkünle topluluğun aldığı karara rağmen konuşan, yardımlaşan, ilişkisini kesmeyen onun eyleminin ortağı sayılırdı. Düşkünlük yaptırımını doğuracak eylemleri düşünmek bile (gönül çepelliği) insan ve topluluk düşmanlığının bir belirtisi sayılırdı. Düşkün kişi ve alttopluluklar – soy, sülale- bu edilgen yadsıyıcı davranışlara, tutumlara dayanamayıp toplumu ve yurdu terk etmek ya da topluluğu bir daha böylesi davranışlarda bulunmayacağına inandırarak bağış dilemek zorunda kalırdı.

“... Pes Kazılık Koca oğlu Yegenek, ... eydür: ‘Yücelerden yücesin, /Kimse bilmez necesin,/Aziz Tanrı./.../ Ademe sen tac urdun,/ Şeytana lanet kıldun,/ Bir suçtan ötüri dergahdan sürdün./...’ (Tezcan/Boeschoten 2001) bu anlayış sürgünün ilki –archetype- değil midir? Bu anlatım sürmenin, sürgüne göndermenin o toplumca bilindiğini göstermez mi? Kınık boyunun –bir topluluğu, bir parçası?- 10. Yüzyılın sonlarında Oğuzlardan ayrılıp Hazarlara katıldığı bilinir. Hazar devletinde paralı askerlik yaparken çıkan bir kavgadan sonra Seyhun’un ortaaklarındaki şehirlerin yakınlarında kalabilmek için, oradaki devlet yöneticilerinin dinine, İslamın Hanefi mezhebine girdiler. Kınık beylerinin bu yaklaşımı Hazar devletinde de göstermiş olduklarına ilişkin tezler bulunuyor. Hazar devleti yöneticileri Musevi dini izleyicileri idi. Selçuk Beyin bütün oğullarının isimleri İsrail, Musa, Mikail gibi Musevi isimleridir.

Samanoğulları devleti içinde Karahanlı devletini doğuran ayrışmaların bir yönü de Hanefilik Şiilik çekişmesidir. Tarihçilerin kendi inançları ve ideolojileri yüzünden bahsetmedikleri bu Şii etkiler Karahanlı toplumunun bir destanında açıktır. “Satuk Buğra Han ilahi bir emir aldı. Bu emre uyarak Kaşgara döndü ve orada öldü. Dört kızı vardı. Bunlardan ikincisinin adı Alanur idi. Alanur bir gün evinin önünde gördüğü bir arslandan korkarak bayıldı. Ayıldığı zaman bir çocuğu olduğunu anladı. Doğan çocuğa Ali adını verdiler Hazreti Ali gibi Allah' ın Arslanı olduğundan bu adı verdiler.” (Satuk Bugra Han Destanı.) Esasen hanedanlığın iki kolundan Arslanlar –diğer kol Buğralardı- destanın işaret ettiği ışık=nurdan olma kökenleriyle meşrudurlar ve hanlıkları dayandıkları topluluklar tarafından da benimsenmiştir.

Karahanlı toplumunda görüldüğü gibi Arapların Asya içlerindeki fetihleri gerek Türkler gerekse Oğuzlarda büyük, derin sarsıntılara neden oldu. Arap devletinin egemenliği altında yaşarken iki etniden topluluklar da dünyanın diğer coğrafyalarında sıklıkla rastlandığı gibi Emevi ve daha sonra Abbasi dönemlerinde hep siyasi muhalefeti desteklediler. Bu tavır elbette daha sonra devlet yöneticisi olmuş ya da devlet kurmuş “hanedanlar” için geçerli olamaz. İslam imparatorluğu coğrafyasında devlet olmak, devleti yöneten hanedanı oluşturmak öncelikle Bağdad sarayı tarafından onaylanmak şartına bağlıydı.

Fakat 19. Yüzyıldan itibaren halk diye andığımız Oğuz topluluklarının yaşamlarında siyaset olarak muhaliflik, dinsel olarak “İslami cila” denilen aslında Şii bir görüntü altında yaşanan Göktanrıcılıktır. 8. Yüzyılın ortalarına kadar Emevilere karşı, daha sonra Abbasilere karşı savaşan bütün güc İranın, Horasan’ın, Harezm ve Ceyhunötesinin muhalifleri ve Şii Müslüman görünen Türk, Türkmen, Fars, Arap... halklarıdır. Ebu Müslüm destanı bu siyasal ve dinsel durumun, konumun ve ruh halinin bir yansımasıdır.

Devletçi tarihçilerin değinmek istemedikleri Oğuzların dinsel etkilenmelerinin Emevi ve Abbasi hanedanları zamanında hep Şiilik akımları altında olduğudur. İslam imparatorluğu içinde Oğuz coğrafyası Müslümanlaşmaya başladığında önce İran coğrafyasından ve onların Şiiliğinden etkilenmiştir. İmparatorluğa bağlı Samanoğulları, Karahanlılar, Buhara Hanlığı, Gazneliler... gibi devletlerin hanedanları elbette bağlı olduğu İmparatorluğun dinini, mezhebini taşıyacaktır. Bu tabii halklar için geçerli sayılmaz. Emevilere karşı İran, Horasan, Ceyhunötesi halk hareketleri Şiilik tarafından şekillendirilmiş ve iktidar Abbasilere sunulmuştur. Oğuzların dağılan toplumundan artakalan toplulukların destanlarında, hikayelerinde bu Şii Müslümanlığı etkileri çok açık olarak görülür. “Şah Merdan Ali-nün Dülülünün eyeri ağaç,/Zu'l-fikarun kınıla kabzası ağaç,/Şah Hasanıla Hüseyinin beşiği ağaç,/...(Tezcan- Boescheten 2001.)

Dukakoğlu Selçuk Bey’in yanındaki topluluk sonra Karahanlılara, Gaznelilere, değişik emirliklere asker (gulam, yanaşma) oldular. En sonunda da bölgelerindeki gelişmeleri iyi değerlendirip Gaznelilerin sanma, yerine, Abbasi Halife/hükümdarları arasındaki Şiilik ile Hanefilik çekişmesinde Hanefi Abbasi devletinin koruyuculuğuna soyunarak bölge siyasetine, mal davar dünyasından mülklerin nizamının malikliğine eriştiler. Bu süreçte ne zaman Gazneliler, Karahanlılar, Buhara emirliği... tarafından sıkıştırılırsalar dağılmış Hazarötesi Oğuz topluluklarını yanlarında yardımcı buldular. Oğuzlar dinlerini, dillerini, törelerini, sanatlarını, kültürlerini zor ama mutlu yaşamlarının birer ögesi bilip bunların kendilerine tebası oldukları devletlerce yasaklanmasına rağmen gizlice yaşadılar. Bunları topluma öğreten, toplumun sürekliliğini sağlayan kişileri ululadılar; göksel=göğe ait, saydılar. Dede Korkut, Aslan Baba, Yesili Ahmet Ata, Baba İlyas, Barak Baba, Bektaş Baba... Onları sevdikleri için saydılar; saydıkları için daha çok sevdiler. Çünkü insan “ihtiyacın eseri değil, arzunun eseridir.” (Bachelard 1946.)

Tanrıları sevginin en büyük kaynağı idi. Tanrı her şeye rağmen onları seven idi. “Gul gusur işler mevla bağışlar” (Pir Sultan.) idi. İnsanın tek sürekli yardımcısıydı Tanrı. İnsanı yerüstüne, suya, yeraltına ve göğe karşı koruyandı. Tanrı, insanları koruyacak ruhları dağa, taşa, ağaca, ırmağa, çadırın kapısına, garip bir yolcuya, bir düşküne, ak saçlı birine verendi. Hızır’ı darda kalan canlılara yardım için yaratmıştı o. Çağrılan her yerde hazırlandı Hızır. Onun için Türkmenlerde bütün ruhlara adaklar adanır, yıl gurbanları kesilirdi. Etili bir yemek durup dururken yenemezdi. Bir hayvan öldürülemezdi sadece “gurban” edilebilirdi; başka türlü kesim yapılmazdı. Adak için bütün topluluk bir araya getirilirdi. Atalar, babalar, dedeler dua ederek hayır himmet isteyerek ilk lokmayı alır, topluluk ondan sonra yemeye başlardı.Topluluk üyeleri başta dede olmak üzere kurban sahibine, çocuklarına “lokma” verirlerdi. Dedenin işaretiyle lokma sofrası baş ile işaretparmağı arasında tutularak dedenin duasına “Bir Tanrı (Allah Allah!)” dilekleriyle katılıp biraz daha yemek isteyenler sofrada kalırlardı. Gurban edilen hayvanın “tekrar yaşayabilme koşullarını ortadan kaldırmamak için” kemikleri hayırlılarla el ayak değmeyecek yerlere gömülürdü.

Ölüm geçici, ansal, süreli bir olguydu; asolan yaşamdı. Ölüm yalnızca yeniden hayata gelmek için bir zorunluluktun. Onun için doğan bebeklere ölen ataların adları vuruldu. “Ad verme ve ad kaldırma gurbanı” kesilirdi. Çocukları olmayan aileler dağlara, türbelere, ulu ağaçlara, ırmaklara adaklar

adardardı. Eğer çocuk adakla doğarsa, çocuğa adak adananın adı ya da onu anıştıran bir ad verilir. Karataş, Aktaş, Akdağ, Irmak, Deniz... Hakverdi, Allahverdi, Hızır, şahverdi, Veli, Bektaş, İlyas, İşhak, Barak, Burak, Saltık, Emre, Sultan, Arap, Battal, Hüseyn Gazi, Seyit, İmme, İmmihan... Bunlardan dolayı Türkmenler vardıkları ellere istemeden damgalarını vurdular. “Yetmişiki Halk”a eşitlikçi bir anlayışla bakarken kendilerini unutmadılar. Oğuzlarda ne Çinli Göğün Oğullarına özenen bir insana, ne Arap’ın Halifelerine, Sasanilerin şahlarına, ne Bizans’ın İmparatorlarına ne de Türklerin Kaan/Hakanlarına... özenen bir insana rastlanır. Bu anlayıştaki insanlar kendi devletsiz toplum örgütlenmelerinden hoşnuttular. Kendi dillerini kutladılar, kendilerinin Tanrısını sevdiler, tapındılar. Yıkılan devletlerdi, polislerdi, medeniyetlerdi, uygurluklardı; ama onların “sivil” toplumları (civilization) yaşamanın bir yolunu buldu. Adlandırılmaları Selçuklu idi, Harezmsşah idi, Osmanlı idi, Türk idi...

Tarihte siyasi/devlet örgütlenmelerinin sürekliliği olan bir kavim –etni, halk, volk?- yoktur. Ulusçu tarihçilerin önde gelen tutkusu böyle bir devlet tarihi yazmaktır. Böyle olunca Germen kavimlerinden Alman devletleri arka arkaya çıkar; Türk kavimlerinden 16[?] devlet çıktığı gibi. Devlet örgütünün olmadığı yerlerde, zaman dilimlerinde de devletler bu sürekliliği sağlamak için icat edilir: Oğuz Yabgu devleti... Ama bu süreklilik en azından uzun dönemleri kapsayan bir süreklilik topluluk örgütleri kendileri tarafından yeni koşullarda yaşatılan etniler için geçerli görünüyor. Bir dünya görüşü, bir insan anlayışı, bir dil, bir din, bir töre ve kültür... bu sürekliliği var kılan öğeler. Bunları dünün Oğuzları, bugünün Türkmenlerinden artakalan köy, kent topluluklarında canlı olarak görebiliyoruz.

Oğuzlar kendilerini Oğuz adıyla adlandırdılar. “Orta Çağ kaynaklarında, henüz Müslüman olmuş veya Müslüman olmayan göçebe Türk[?] nüfusa Türkmen adı veriliyor...” (Melikoff 1994.) Türkmenlik ise içlerinde Melikoff’un rivayeti de olmak üzere yüzlerce tezin kalabalığından kurtulup Anadolu’da Oğuzların yeni adı oldu.

Oğuzlar 10. yüzyıldan çok önce göçebe bir yaşam içindeydiler. İbni Fadlan’ın anlattıklarından anlaşıldığı üzere, Seyhun ırmağının iki yakasında birçok yerleşim yerinde ve yakınında kışıyor, baharla birlikte yazlaklarına hareket ediyorlardı. Aral çevresi, Üstyurt, Mangışlak, orta Hazar yaylaları, Güney Hazar, Ceyhun’un ortaakarları Oğuzların göçebe olarak yaşadıkları yerlerdi. Halkların göç hareketlerinden etkilenerek Harezmi, Dihistan, Kuzistan, Toharistan ve Horasan dışında Hazar’ın kuzey ve kuzeydoğusunda da göçebe bir yaşam sürdürdüler. Kendilerine saldırlmadığı, toplumu tehdit eden bir doğa felaketi, kıran, kıtlık olmadan el değiştirmeden yüzlerce yıl bu coğrafyalarda yaşadılar. Yaşamlarının tehlikeye düştüğü koşullarda, varlıklarının devamı için çevre kentlere saldırap geçimliklerini sağladılar. Yaşamlarının genel gidişatı “kendilerine yeten geçimlik bir ekonomi” idi.

Geçimlik ekonomi bir kıtlık ekonomisi değildir. Göçebe üretim biçimi kesinlikle bir bolluk toplumu yaratıyordu. Üretim fazlalıklarını Dede Korkut Oğuznameleri’nin 12.sindeki gibi eritip birikimi önlüyorlardı. “Üç Ok Boz ok yınak olsa Kazan evin yağmaladı. Kazan gerü evin yağmaladı. Amma Taş Oğuz bile bulunmadı, hemin İç Oğuz yağmaladı . Kaçan Kazan evin yağmalatsa helalınun elin alur taşra çıkardı, andan yağma eder[er]idi...” (Tezcan/Boeschoten 2001.) Fakat çevrelerinde devletli toplumlar, onların “cihanın fethi” ülküleri; doğanın kuraklık, öldürücü soğuk ve hayvan kıranları vardı. Binit olarak atları ilkönce bu felaketleri aşıp hayatlarını sürdürmek için yetiştirip beslediler. Davarcılık –mal: sığır, at, deve; davar: koyun, keçi- onlar için geçimlik bir üretim biçimi idi. Herhangi bir nedenle bu dirlik bozulursa, Oğuzlar “ata binip atlanır” ve talana çıkarlardı. Talan, geçimlik ekonominin bozulmasında hayatta kalmanın tek yoluydu.

Yine Arap coğrafyacılardan biliyoruz ki, “Maveraünnehr halkının kuvvet ve kahramanlıklarına gelince; İşlam dünyasında cihadattan onlardan daha çok nasibi olan bir bölge yoktur. Söyle ki, bütün Maveraünnehr Dar el-Harb’e yakındır. Harezmi’den İsbicab’a kadarki yerler Oğuz cephesidir (hudududur)...” (İbn Havkal/tercüme şeşen 2001.) Oğuz kafirleri zaman zaman şehirleri saldırarak talan ederlerdi. Bu yüzden Müslüman Türklerin -Dar el-İşlam- savaş faaliyetlerinde her zaman hedef olarak Oğuzların oluşturduğu “Dar el-Harb” bulunurdu.

Anlatılan bir efsane değil. Değil ki, Oğuzlar 19. yüzyılın ortalarına kadar büyük topluluklar olarak yaşadıkları Anadolu’da kendilerinin bir yere yerleştirilmesine –medeniyete, uyurlaşmaya, devletin reayası ve askeri olmaya, zorun çeşitli uygulamalarıyla camiye götürölüp ramazan boyunca oruç tutturulmaya... en başta da bin yıllık özgürlükçü ve eşitlikçi bir yaşam tarzının bırakılmasına- karşı direndiler. Onların geçimlik üretimin kendi toplumlarına kazandırdığı maddi değerlerin, soyut değerlerin kapitalizmin emperyalizme evrildiği ve her şeyin pazar için, değişimdeğeri için üretildiği bir zamanda korunması gerektiği hususundaki bilinçleri, duyguları, inançları bugün geğkapitalizmin insanın yaşayabileceği bir toplumu ve uzamı tüketmesine birkaç çeyrek yüzyıl kala daha da büyük bir Değer sayılmalı. Onların her tür egemenliğe, satmak için üretmeye, biriktirmeye; toplumun içinde ağlar ve toklar, özgürlük ve esirler, gardiyanlar ve mahpuslar gibi ikiliklerin olmasına; ikilik kurulmadan düşünülemedisine, eyleme geçilememesine eskiden bir dağın sahibi olunabilmesine şaşırdıkları kadar bugün de bunlara şaşırdıklarına inanıyorum. Oğuzların sorunları dinleri, inançları, gelenekleri, dilleri, sanatlarıyla bu kısır, parçalayıp bitirici ve bunalıcı uygarlığın Türkiye’inde azımsanmayacak bir sayıda yaşamaya devam ediyorlar. Onların bütün insanlara ve insanlığa ders verme, bir şeyleri dayatma niyetleri hiç olmadı. Çünkü kendilerine ve diğer toplumlara bakışları eşitlikçiydi. Sorunlarına buldukları çözümleri, çareleri hep topluluksal ve yereldi. Ama başka topluluklar, devletler tarafından fethedilen topraklarının, sularının, denizlerinin, otlaklarının ve bunlar kadar önemli olan topluluk değerlerinin ayaklar altına alınmasına seyirci kalamazlardı. Bundan dolayı savaştılar, kaçtılar göçtüler. Onlardan artakalan parçalanmış topluluklar her tür iktidarın uzağında kaldılar hep. İktidar ve muktedir azınlık anlayışı, Türkmen toplumunun bütünsel bir anlayışla dokunan hayatına yabancıdır. Türkmenlerin dinleri, töreleri, geçimlerini üretmeleri, paylaşmaları, tüketimleri, eşitlikçidir, bu demliktir. Topluluk içi ilişkilerdeki eşitlikçilik farklılaşmayı, sınıflaşmayı engellediğinden devlet fikri böyle toplumlara hep yabancı gelmiştir.

KAYNAKLAR

Babinger/Köprölü, Anadolu’da İşlamiyet 1996 (yeniden basım)

Bachelard, Ateşin Psikanalizi 1949 (Türkçede1995)

Blocqueville, Türkmenler Arasında 1867 (T. 1986)
Carr, Tarih Nedir? 1961 (T. 2002)
Diakonoff, Tarihin Yörüngeleri 1969 (T. 2004)
Divitçioğlu, Ortaçağ Türk Toplulukları Hakkında 2001
Eberhard, Çin'in Şimal Komşuları 1942 (T. 1942)
Feyerabend, Bilgi Üzerine Üç Söyleşi 1991 (T. 1993)
Guattari, Üç Ekoloji 1990 (T. 1990)
Gulbenkian Komisyonu, Sosyal Bilimleri Açın 1995 (T. 1996)
Haviland, Kültürel Antropoloji 1988 (T. 2002)
Köprülü, Osmanlı'nın Etnik Kökeni 1999 (ayrı basım)
Kuhn, Bilimsel Devrimlerin Yapısı 1970 (T. 1982)
Lakatos, Çoğulculuğun Kuramcısı 1999
Liğeti, Bilinmeyen İç Asya 1946 (T.1986)
Melikoff, Uyur İdik Uyardılar (T. 1993)
Necf/Berdiyev, Hazar Ötesi Türkmenleri 2003
Orhonlu, O. İ. Aşiretlerin İskanı 1963
Planck, Modern Doğa Anlayışı...1949 (T. 1987)
Popper, Tarihselciliğin Sefaleti 1957 (T. 1985)
Roux, Türklerin ve Moğolların Eski Dini 1984 (T. 2001)
- Orta Asya, Tarih ve Uygarlık 1997 (T. 1999)
Sahlins, Tarih Adaları 1985 (T. 1998)
Saydam, Deli Dumrul'un Bilinci 1997
Tekin, Makaleler II 1957-2002 (T. 2004)
Tezcan/Boeschoten, Dede Korkut Oğuznameleri 2001
Yörükkan, Ortaçağ'da Türkler 2004

Sahlins'in çevirmeni C. Hakan Arslan'ın gelenek olarak yazdığı sözcük 'mit'tir. Bu Sahlins'e –başka toplumlara boyun eğme geleneği gibi- istemediği, düşünmediği bir şey söyletmektir belki de. Divitçioğlu 2000'de cümle şöyledir: "...Cook was a myth before he was an event."

Burada iki halkın erken Ortaçağ –belki de paleolitik çağda- anaerkil ve babaerkil bir toplumsal yaşamı izlediklerinin ve bu farklılığın ipuçları vardır. Karahanlı devletini kuran Çiğil, Yağma, Karluk Türklerinin en azından hanedanlığın bir kolunun -Arslan hanlar- anasoyluluğu izledikleri ve kadınların siyasal yaşamda bir güçleri olduğu Satuk Buğra destanında açıktır: Alanur –ulusiik okuyun- bir arslandan hamile kalarak "Ali Arslan"ı doğurur. Ali Arslan geleceğin hanıdır (bak. aşağıda).

İlginçtir "aranılanın hacda olmadığını" söyledikleri uluyu gerçekte "hacca" göndermek kimilerince bir çelişki sayılmıyor.

Kurban kemikleriyle ilgili ısrarla bu yorum getirilir. Köprülü, İnan, Eliade... bunu bilebilmek pek mümkün görünmüyor. Sadece bazı Anadolu masallarında ve Hacı Bektaş Velayetnamesinde kurbanların kemikleri bir araya getirilerek onların diriltildiği motifi var. Aynı motif Sultan Sohak'la ilgili Ehli Hakların anlatılarında da bulunuyor. Alevi topluluklarda kurbanın kemiği, kanı, siniri... kutsal sayıldığından canlılar tarafından ayakaltına alınmaması için gömülür görünüyor.

Aynı ad günümüzde birçok coğrafyada kullanılmaktadır. En azından açıktan açığa kendilerini Türkmen olarak adlandıran Türkmenistan halkı var. Türkiye'de Türkmen olmak zor. Bazı bölgelerde Türkmen olmak alevi dinli olmakla özdeşleniyor. Alevi yerleşimlerden kendi etnilerini ve dinlerini birleştirerek kendilerine Türkmen diyenKalecik Avşarları biliniyor. Bunlar Eskişehir'den Kırıkkale'ye uzanan değişik coğrafyalardaki köylerde dağıtılmış olarak yaşıyorlar.